

DE MOEILIK TE DETERMINEREN VLINDERS VAN NEDERLAND: *MYTHIMNA ALBIPUNCTA* EN *M. FERRAGO* (NOCTUIDAE)¹

Gerrit Tuinstra

Binnen de genera *Mythimna* en *Leucania* bevindt zich een aantal soorten dat – met name door beginnende nachtvlinderaars – als lastig ervaren wordt. Twee van de soorten binnen dit complex, die op elkaar lijken, zijn de witstipgrasuil, *Mythimna albipuncta* (Denis & Schiffermüller, 1775) en de gekraagde grasuil, *M. ferrago* (Fabricius, 1787).

Beide soorten zijn algemeen en worden thans verspreid over heel Nederland waargenomen. Sommige auteurs beschouwen *M. albipuncta* als trekvlinder (Groenendijk *et al.* 2015, Voogd 2019). De Vos (1992) heeft de soort niet opgenomen in de ‘Handleiding bij het waarnemen en registreren van Nederlandse trekvlinders’. Lempke (1985) schrijft dat de soort in Friesland ongetwijfeld een immigrant is en er slechts sporadisch waargenomen is. De verspreidingskaarten over verschillende perioden, die op de website Vlindernet weergegeven worden, laten zien dat *M. albipuncta* tot ruwweg het begin van deze eeuw vooral een soort van het midden en zuiden van Nederland was. De kaart over de laatste tien jaar is volledig bedekt met stippen.

In het Lauwersmeer, waar sinds 2004 onderzoek gedaan wordt naar nachtvlinders, werd *M. albipuncta* voor het eerst in 2008 gezien. Tot en met 2017 gaat het om 16 waarnemingen van meestal slechts één exemplaar. In 2018 werden zeven waarnemingen gedaan van maximaal 40 exemplaren op een avond. Ook in de jaren daarna werd de soort regelmatig gezien, soms in vergelijkbare aantallen per avond. De uiterste waarnemingsdata in dit gebied zijn 18 mei en 6 november. Inmiddels zijn er in het gebied 595 exemplaren gezien binnen 106 waarnemingen.

M. albipuncta kan gedurende een lange periode, van ruwweg begin mei tot en met eind oktober gezien worden. *M. ferrago* is meer een zomersoort, met een vliegtijd van ruwweg half juni tot en met half september (bron: website Vlindernet).

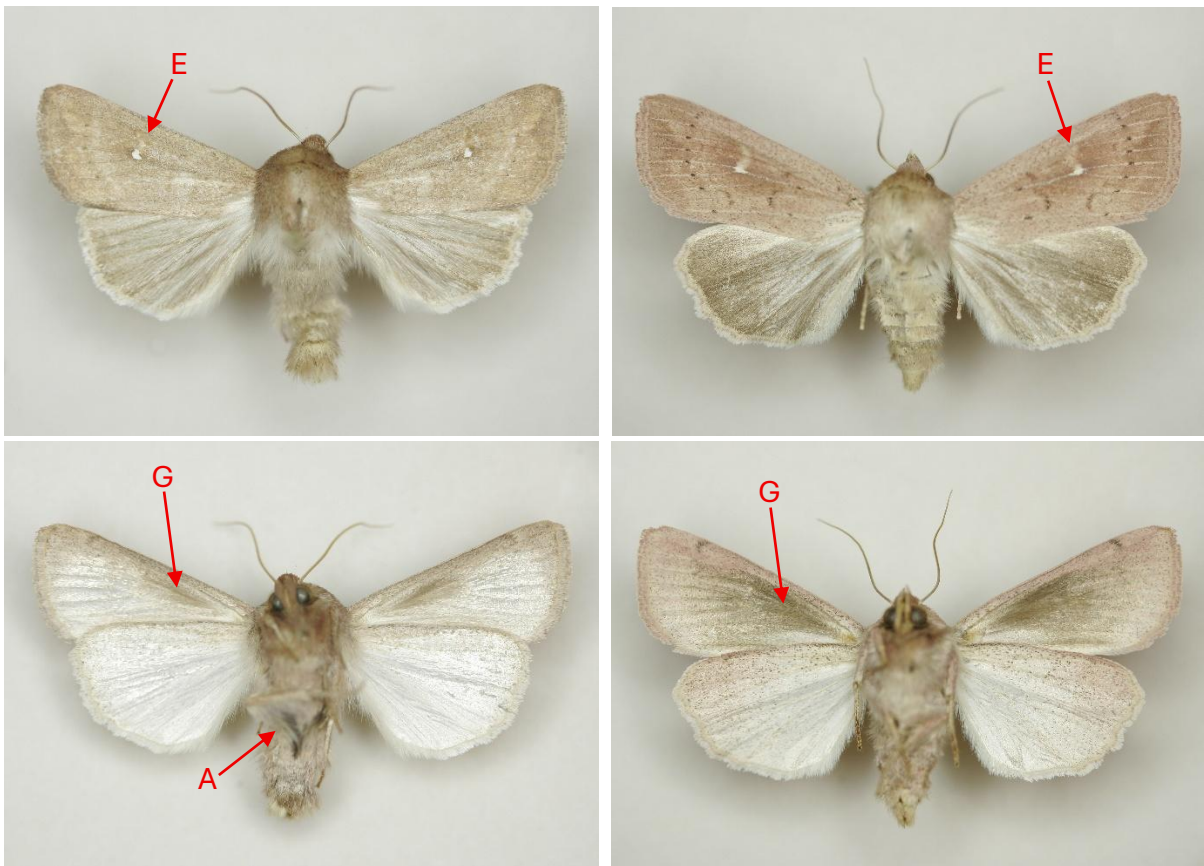
Voedselplanten van *M. albipuncta* zijn diverse grassen (Groenendijk *et al.* 2015). Voogd (2019) schrijft dat de soort een voorkeur heeft voor kropaar (*Dactylis glomerata*). Ook *M. ferrago* heeft grassen op het menu staan, maar ook kruiden als paardenbloem (*Taraxacum*) en weegbree (*Plantago*) (Groenendijk *et al.* 2015). Voogd (2019) schrijft dat in ieder geval opkweken van de rupsen lukt met deze kruiden, maar dat ze *mogelijk* ook in het wild worden gegeten.

¹ Groep 130

Uiterlijk

Aan de bovenzijde zijn er nauwelijks verschillen te zien tussen de mannetjes en vrouwtjes van beide soorten, hoewel de vleugels van de vrouwtjes iets 'hoekiger' zijn en de vrouwtjes iets forser dan de mannetjes. Aan de onderzijde is een duidelijk onderscheidend kenmerk aanwezig in de vorm van een band met zwarte beharing, aan de basis van het achterlichaam, bij de mannetjes. Dit geldt voor beide soorten. Op de foto in figuur 1 is de zwarte beharing minimaal te zien omdat de poten (met beharing) ervoor zitten, derhalve is met A aangeduid waar de zwarte beharing zich bevindt.

In figuur 1 worden de boven- en onderzijde van beide soorten getoond. In de figuur wordt een aantal kenmerken aangeduid met letters, wat ook het geval is in figuur 2. Beide afbeeldingen dienen gebruikt te worden bij het lezen van de tekst na figuur 1.

Figuur 1. *M. albipuncta* (links, mannetje; Beetsterzwaag, 9.x.2003) en *M. ferrago* (rechts, vrouwtje; Fochteloo, 3.vii.1999). Leg., col. en foto's G. Tuinstra.

M. albipuncta is in de regel net even kleiner dan *M. ferrago*. Groenendijk et al. (2015) en Voogd (2019) geven resp. 14-17 mm en 15-18 mm als afmeting van de voorvleugel aan. *M. albipuncta* heeft een iets 'gedrongener' voorkomen dan *M. ferrago*.

De voorvleugels van beide soorten hebben doorgaans een licht tot wat donkerder (rood)bruine kleur, maar de kleur van de vleugels kan ook een andere tint hebben. Vooral

M. albipuncta kan donkerder bruin zijn en *M. ferrago* kan lichter bruin zijn of een ietwat rozere tint hebben, zoals het exemplaar in figuur 1.

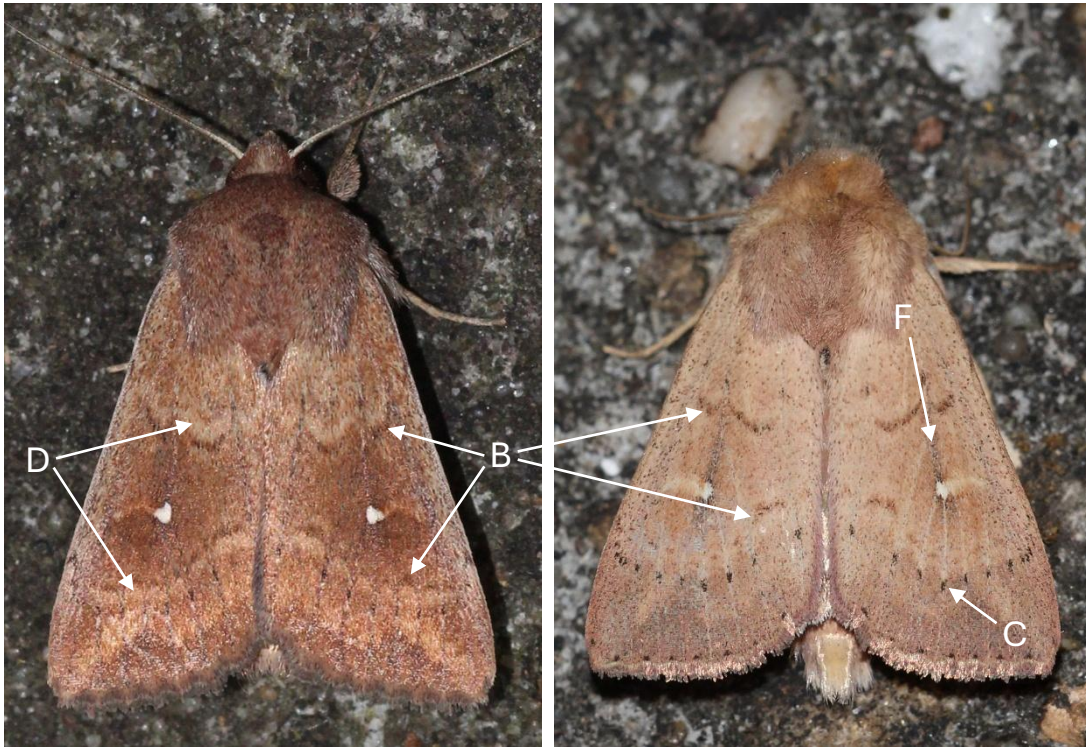
Beide soorten hebben een dwarsband op de voorvleugel, die min of meer dezelfde kleur heeft als de rest van de vleugel, maar bij *M. albipuncta* wat donkerder kan zijn. Aan weerszijden wordt deze dwarsband begrensd door – vaak onvolledige – donkergekleurde dwarslijnen (B). Met name *M. ferrago* heeft aan de buitenzijde van de dwarslijn nog een rij met stippen die op de vleugeladeren liggen (C). *M. albipuncta* heeft ze ook, maar meestal onduidelijker. Bij *M. albipuncta* gaat de donkere begrenzing aan beide zijden van de dwarsband vaak vergezeld door een (smal) lichter bandje (D).

Een belangrijk kenmerk is zichtbaar in de niervlek (E). In tegenstelling tot veel andere uilen zijn bij de soorten uit de genera *Mythimna* en *Leucania* de ring- en niervlek niet zichtbaar. Maar juist bij *M. albipuncta* en *M. ferrago* ligt in het onderste deel van de niervlek een witte stip ofwel een klein wit vlekje. Bij *M. ferrago* steekt dit witte vlekje vrij duidelijk af tegen de bruine kleur van de vleugel en breidt het duidelijk uit in de richting van de voorrand, als vuilwit, min of meer s-vormig vlekje.

Niet zelden ligt het scherp afgetekende witte vlekje in een vrij korte, donkere veeg (F), dat hier in de lengterichting van de vleugel ligt. Bij het exemplaar in figuur 1 is dit niet aanwezig, in figuur 2 wel. Bij *M. albipuncta* is – meestal – alleen het witte vlekje te zien en niet de vuilwitte, s-vormige uitbreiding ervan. Bij de exemplaren in zowel figuur 1 als 2 is dit overigens wél te zien, al is het vaag. Het witte vlekje steekt zeer duidelijk c.q. scherp af tegen het omringende bruin.

Beide soorten hebben op de onderzijde van de voorvleugels dikwijls een donker veld (G). Bij *M. albipuncta* is dit dan beperkt van omvang, bij *M. ferrago* meestal uitgebreider.

In figuur 3 worden *M. albipuncta* en *M. ferrago* in natuurlijke houding afgebeeld.

Figuur 2. *Mythimna albipuncta* (links; Fochteloo, 11.viii.2023) en *M. ferrago* (rechts; Fochteloo, 28.vi.2023). Foto's J. Bouma.

Genitaliën

In figuur 3 worden de genitaliën van de mannetjes afgebeeld.

Figuur 3. Genitaliën mannetjes *M. albipuncta* (links; Lexmond, 8.vii.2020) en *M. ferrago* (rechts; Lexmond, 16.viii.2020). Leg., col., gen. prep. en foto's C. Gielis.

Op basis van de genitaliën zijn de mannetjes zeer moeilijk van elkaar te onderscheiden. Hacker, Ronkay en Hreblay (2002) geven voor beide soorten een vrij uitgebreide beschrijving, maar er zijn maar weinig onderscheidende kenmerken:

- A: de rand van de cucullus van *M. albipuncta* is bezet met grotere stekels dan bij andere *Mythimna*-soorten (op de foto's in figuur 3 is dit niet te zien),

- aan de vesica van de phallus van *M. albipuncta* bevinden zich twee diverticula (aansluitingen, 'zakjes') en bij *M. ferrago* één; dit kenmerk is uitsluitend zichtbaar bij een uitgeblazen vesica (en dus niet in figuur 2) en
- bij *M. ferrago* zijn er drie tot vier (slecht zichtbare) cornuti aanwezig in het uiteinde van de vesica en bij *M. albipuncta* geen; de website Britishlepidoptera toont een foto met dit kenmerk.

In figuur 4 worden de vrouwelijke genitaliën afgebeeld.

Figuur 4. Genitaliën vrouwtjes *M. albipuncta* (links; Lexmond, 29.vii.2022) en *M. ferrago* (rechts; 7.vi.2022). Leg., col., gen. prep. en foto's C. Gielis.

Ook de vrouwelijke genitaliën vertonen vrijwel geen (duidelijke) verschillen in de genitaliën. De vorm van de appendix bursae zou bij *M. albipuncta* als 'sterk opgerold' of 'spiraalvormig' beschreven kunnen worden en bij *M. ferrago* als 'helicoïdaal' (Hacker, Ronkay en Hreblay (2002), mond. med. Klaas Kaag).

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar Cees Gielis en Judith Bouma voor diverse in dit artikel gebruikte foto's. Maurice Franssen en Klaas Klaag worden bedankt voor hun commentaar op het manuscript.

Bronnen

Groenendijk M, Van der Meulen J, Veraghtert W & Groenendijk D 2015. Nachtvlinders, de nieuwe veldgids voor Nederland en België. Kosmos.

Hacker H, Ronkay L en Hreblay M 2002. Noctuidae Europaeae, volume 4 Hadeninae I. Entomological press.

Lempke BJ 1985. De vlinders van Friesland. Fryske Akademy.

Voogd J 2019. Het nachtvlinderboek. KNNV uitgeverij.

Websites:

- Britishlepidoptera (<https://www.mothdissection.co.uk/>) en
- Vlindernet (<https://www.vlinderstichting.nl/vlinders/>).